

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ECONOMIC SECURITY

УДК 338.2:336.1:338.43:355.4 (477)

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.1.21.424-435>

Москвічова О.С.

**ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Національний університет біоресурсів і
природокористування України,
Міністерство освіти і науки України,
кафедри публічного управління, менеджменту
інноваційної діяльності та дорадництва,
вул. Героїв Оборони, 11, м. Київ,
03041, Україна,
тел.: +380673015151,
e-mail: devenezia@nubip.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0763-9929>

Анотація. Стаття спрямована на дослідження державного забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного стану. Мета дослідження полягає в аналізі основних загроз економічній безпеці держави в період війни та розроблення комплексних підходів до зміцнення фінансової, енергетичної, продовольчої та технологічної безпеки.

У роботі використано методи системного аналізу, порівняльно-історичний метод, структурно-функціональний підхід, індуктивно-дедуктивний аналіз, а також елементи прогнозування соціально-економічних процесів.

Наукова новизна. Вперше у комплексному вигляді розглянуто взаємозв'язок фінансової, енергетичної, військово-економічної та продовольчої безпеки в умовах воєнного стану України. Обґрунтовано необхідність розосереджених стратегічних резервів продовольства та адаптивних моделей управління релокованими виробництвами.

У роботі проаналізовано сучасні загрози для фінансової стійкості держави, включно з ростом зовнішнього боргу та ризиками дефолту через умови міжнародних кредитних зобов'язань. Підкреслено взаємозв'язок між рівнем фінансової безпеки, інвестиційним кліматом та відбудовою післявоєнної економіки.

Встановлено, що в умовах війни зростає роль держави як активного учасника економічних процесів: планування, стратегічного регулювання, захисту внутрішнього ринку та стимулювання розвитку національного виробництва. Наголошено на важливості адаптації до змінених умов міжнародної конкуренції та активізації політики економічного суверенітету. Зроблено висновок, що забезпечення економічної безпеки вимагає комплексного підходу, що поєднує реформування внутрішніх секторів, інтеграцію до світових економічних процесів, мобілізацію ресурсів та зміцнення стійкості до зовнішніх загроз.

Практична значущість. Отримані результати можуть бути використані для розробки державних стратегій економічного відновлення України, вдосконалення механізмів реагування на надзвичайні ситуації, планування післявоєнної реконструкції країни, а також для підвищення стійкості національної економіки в умовах глобальних викликів.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова стабільність, енергетична безпека, аграрний сектор, глобалізація, воєнний стан, стратегічне планування, державне регулювання, продовольча безпека, релокація виробництва.

THE STATE ENSURANCE OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The National University of Life and Environmental
Sciences of Ukraine,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Public Administration, Innovation
Management and Consulting,
Heroiv Oborony Str.11, Kyiv,
03041, Ukraine,
tel. +380673015151,
e-mail: devenezia@nubip.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0763-9929>

Abstract. The article is aimed at studying the state provision of economic security of Ukraine under martial law. The purpose of the study is to analyze the main threats to the economic security of the state during the war and to develop comprehensive approaches to strengthening financial, energy, food and technological security.

The work uses the methods of system analysis, comparative-historical method, structural-functional approach, inductive-deductive analysis, as well as elements of forecasting socio-economic processes.

Scientific novelty. For the first time, the relationship between financial, energy, military-economic and food security under martial law in Ukraine is considered in a comprehensive way. The need for dispersed strategic food reserves and adaptive models of management of relocated production is substantiated.

The paper analyzes modern threats to the financial stability of the state, including the growth of external debt and the risks of default due to the conditions of international credit obligations. The impact of globalization on economic security and the need to intensify state regulation of economic processes is described.

It is established that in wartime conditions, the role of the state as an active participant in economic processes increases: planning, strategic regulation, protection of the domestic market and stimulation of the development of national production. The importance of adaptation to the changed conditions of international competition and the intensification of the policy of economic sovereignty is emphasized. It is concluded that ensuring economic security requires a comprehensive approach that combines the reform of internal sectors, integration into world economic processes, mobilization of resources and strengthening resilience to external threats.

Practical significance. The results obtained can be used to develop state strategies for the economic recovery of Ukraine, improve emergency response mechanisms, plan the post-war reconstruction of the country, as well as to increase the resilience of the national economy in the face of global challenges.

Key words: economic security, financial stability, energy security, agrarian sector, globalization, martial law, strategic planning, state regulation, food security, relocation of production.

Вступ. У сучасних умовах воєнного стану питання економічної безпеки набуває особливої актуальності для забезпечення стійкості, життєздатності та суверенітету держави. Економіка в умовах збройного конфлікту перетворюється не лише на базу підтримки життєдіяльності суспільства, але й на ключовий інструмент національної оборони, дипломатичної взаємодії та стратегічної мобілізації ресурсів. З огляду на загострення зовнішніх загроз, руйнування інфраструктури, міграційні процеси та економічну вразливість, потреба у глибокому дослідженні механізмів забезпечення економічної безпеки стала критично важливою.

Проблематика економічної безпеки активно досліджується сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед яких варто відзначити праці О. Барановського, В. Гееця, А. Гукалюка [6], З. Залози [7], Б. Косович [6], І. Михасюка [6, 7], В. Руденко [1], О. Сухай [7], а також актуальні дослідження в рамках міжнародних економічних організацій. Вчені підкреслюють важливість фінансової стабільності, енергетичної автономії, розвитку технологічного потенціалу та продовольчої безпеки як базових складових економічної стійкості держави. Однак, більшість існуючих досліджень аналізують ці компоненти у відносно мирних або посткризових контекстах, тоді як комплексний розгляд економічної безпеки в умовах активної фази збройного конфлікту залишається недостатньо опрацьованим.

Загальна проблема полягає у необхідності комплексного підходу до аналізу економічної безпеки як багатофакторного явища, що включає фінансову, енергетичну, техніко-технологічну, продовольчу й військово-економічну складові, взаємопов'язані із глобалізаційними процесами та специфікою ведення війни у XXI столітті. У межах цієї роботи досліджується саме той аспект економічної безпеки, який стосується забезпечення внутрішньої стійкості держави через розвиток фінансової стабільності, енергетичної незалежності, продовольчої автономії та адаптації агропромислового комплексу в умовах воєнного стану.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки практичних рекомендацій для підвищення стійкості української економіки в умовах триваючої військової агресії та майбутнього післявоєнного відновлення. Саме розуміння комплексного характеру економічної безпеки та механізмів її зміцнення стає запорукою виживання і подальшого розвитку держави у глобалізованому, але нестабільному світі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних загроз економічній безпеці держави в період війни та розроблення комплексних підходів до зміцнення фінансової, енергетичної, продовольчої та технологічної безпеки.

Результати. В умовах запровадження воєнного стану питання економічної безпеки держави набуває особливої актуальності. Економіка стає не лише базою для підтримки життєдіяльності суспільства, а й потужним інструментом національної стійкості та оборони. Однією з ключових складових економічної безпеки є фінансова безпека — гарантія стабільності банківської системи та національної валюти, ефективного функціонування державного бюджету, а також здатності протистояти внутрішнім і зовнішнім викликам. Від рівня фінансової безпеки країни залежить її інвестиційний клімат. Фінансова безпеку передбачає захищеність фінансових інтересів не лише держави, а й інших суб'єктів господарювання. Саме їх фінансова стійкість забезпечує ресурсну підтримку армії, гуманітарних програм і сприяє загальній мобілізації країни в умовах загрози [1].

На сьогоднішній день Україна має значно зруйновану енергетичну систему внаслідок терористичних атак РФ. Країни ЄС все більше прагнуть енергетичної незалежності від країни-агресора. Тому вкрай важливою слід вважати енергетичну безпеку, яка відображає захищеність держави від дефіциту енергії та її ціни на внутрішньому ринку. Вона залежить від кількості імпортованих енергоносіїв та країн-експортерів, енергоємності виробництва, розвитку національного паливно-енергетичного комплексу, його технічного та технологічного рівня і, відповідно, собівартості енергії.

Окремо виділяють технічну та технологічну безпеку, як здатність держави забезпечити розробку та впровадження новітніх технологій для випуску конкурентоспроможної продукції. Рівень технічної та технологічної безпеки залежить від

державної підтримки науки, зокрема фундаментально-галузевих науково-дослідних тем, які орієнтовані на ресурсо- та енергоощадні технології, вихід на закордонні ринки.

Від фінансової та техніко-технологічної безпеки залежить безпека військово-економічна. Вона зумовлена рівнем розвитку військово-промислового комплексу, який повинен задовольняти потреби армії і забезпечити експорт продукції військового призначення в інші країни світу, які включені до списку ООН як благонадійні. Так склалось історично, Україна сьогодні стала не лише плацдармом для випробовування сучасної зброї в бою, а й сформувала потужний комплекс для її виробництва. Експорт зброї може зайняти ту експортну нішу, яку колись займала металургія, значна частина якої виготовлялась на зруйнованих ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»» та ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча».

І, звичайно, продовольча безпека, яка передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, гарантоване достатнє харчування у разі стихійного лиха, війни, блокади з боку інших держав. Вона залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення. В умовах воєнного стану в Україні питання продовольчої безпеки - стає ще актуальнішим. Крім того, аграрний потенціал нашої країни значно підтримує нашу військову економіку сьогодні і стане гарним поштовхом для відбудови країни в майбутньому. Адже країни світу умовно поділяються на експортерів і імпортерів продовольства, і саме ця ознака відображає рівень їх економічної незалежності. Для України, яка спеціалізується на сільськогосподарському виробництві, критично важливо не лише забезпечити внутрішні потреби, а й зберігати та нарощувати експортний потенціал.

В останні роки, особливо з початком повномасштабної війни, Україна зіткнулася з рядом серйозних викликів в забезпеченні продовольства:

- руйнування інфраструктури через війну, мінування полів, знищення зерносховищ;
- зниження поголів'я худоби та зменшення виробництва молока;
- блокування портів, що ускладнює експорт і порушує світові ланцюги поставок.

Вищезазначені фактори не тільки послаблює нашу економіку, але й створює загрози глобальній продовольчій стабільності, зокрема для країн, що залежать від українського експорту. Як результат, недоступність їжі, підвищення цін, та навіть — загрози голоду в окремих регіонах.

Станом на червень 2022 року індекс доступності продовольства впав на 47,6% [2], тобто українці могли собі дозволити майже вдвічі менше їжі, ніж до війни. Стан на сьогодні України загалом — у кризовій зоні ризику.

Результати аналізу середньодобової калорійності раціону українців свідчить, що тільки хліб, картопля, овочі й яйця споживаються на рівні або вище норм, а усі інші категорії — недостатньо [2]. Тобто в раціоні українців є серйозна незбалансованість харчування, спричинена як економічними причинами, так і низькою платоспроможністю населення, що призводить до погіршення здоров'я населення.

Забезпечення продовольством на випадок війни — це один із аспектів продовольчої безпеки, який називають резервним або стратегічним компонентом. На жаль, у Маріуполі навесні 2022 року продовольча безпека не спрацювала. Однією із причин стало — нестача резервів. Місто виявилось неготовим до повної ізоляції на тиждень, а тим паче місяці. Звичайно, вплинула і повна блокада міста, будь-яке постачання їжі, води чи медикаментів було зірване; зруйнована інфраструктура, були знищені магазини, склади, пекарні; відсутність електроенергії, водопостачання, опалення; відсутність гуманітарних коридорів.

Маріуполь став одним із найстрашніших прикладів гуманітарної катастрофи внаслідок повної відсутності продовольчої безпеки під час війни. Це свідчить про те, що навіть наявність національних продовольчих резервів не гарантує ефективності, якщо немає можливості оперативно їх доставити. Продовольча безпека в кризових умовах має бути не лише централізованою, а й територіально розосередженою, мобільною і здатною до дій в ізольованих умовах.

Таким чином, для зміцнення стійкості держави до майбутніх викликів необхідно:

- створювати локальні запаси продовольства в уразливих регіонах;
- розробити системи автономного забезпечення водою та харчами;
- посилити законодавчу та інституційну базу реагування на надзвичайні ситуації.

Маріуполь став не лише трагедією, а й сигналом до негайних змін у підходах продовольчої безпеки.

В Україні затяжний кризовий стан, у якому перебувають сільське господарство та інші галузі агропромислового комплексу, призводить до погіршення постачання населення продуктами харчування, створює соціальну напругу в суспільстві. Тому якнайшвидше потрібно реформувати управління в господарствах, ліквідувати збиткові з них і створити нові фермерські або ж кооперативні. Кожне сільськогосподарське підприємство повинно знайти свій шлях і форму. В березні 2020 р. в Україні почався процес зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, Верховна Рада України прийняла відповідний Закон, який набрав чинності у липні 2021 р. [3]. Це б мало прискорити виведення більшості структур АПК із ринкової стихії, як у країнах Європейського співтовариства, і дало б змогу державі регулювати ціни на головні продукти сільського господарства і, отже, безпосередньо впливати на соціальний захист населення, за допомогою економічних важелів, яким повинен володіти Уряд України, але повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. внесло свої корективи у даний процес. Хоча земельна реформа поволі продовжується незважаючи на всі військові виклики і 1 січня 2024 р. розпочався другий етап – право на купівлю земель сільськогосподарського призначення отримали українські юридичні особи, засновані громадянами України [3].

Водночас загальний рівень безпеки підприємницької діяльності в реальному секторі економіки України, особливо в аграрній сфері, залишається недостатнім. Оскільки нормальний прибуток на вкладений капітал сприймається власником як компенсація за ризик, стає очевидним, що успадкована низька ефективність реального сектору, обумовлена як економічними, так і технологічними чинниками, не здатна забезпечити такий рівень прибутковості, який би відповідав адекватній оплаті ризику.

Відбувається також іноземне інвестування, фінансування небажаних для сторони-донора виробництв із стратегічних, екологічних причин. У першому випадку мова йде про розвиток виробництв, які не передбачають великої концентрації інформаційного ресурсу та кваліфікованих кадрів, а у другому - про політику винесення подалі від метропольних країн, на периферію, екологічно шкідливих потужностей.

Основними показниками економічної безпеки країни є рівень її економічного розвитку, обумовлений величиною виробленого валового внутрішнього продукту на одну особу населення. Відтак рівень економічного розвитку виступає одним з найважливіших показників економічної безпеки, а економічна політика держави є наступним важливим чинником, що впливає на темпи економічного зростання і визначає стан зовнішньої економічної безпеки.

Сьогодні в Україні спостерігається певний дисбаланс в економіці: зростання

економіки, стабільний курс гривні, низька інфляція та зростаючі резерви – це, можна сказати, унікальні показники, для економіки країни, яка воює. Проте все це відбувається на тлі величезного дефіциту бюджету. Ми сьогодні живемо за рахунок фінансових інвестицій різних країн світу. Наш зовнішній державний борг невинно росте. І після завершення війни – це може призвести до дефолту країни. Нещодавно Україна не змогла досягти домовленості з інвесторами щодо реструктуризації боргу на суму \$2,6 млрд. дол. США, що створює ризик дефолту вже наприкінці травня 2025 року. Цей борг пов'язаний із ВВП-варіантами — цінними паперами, випущеними у 2015 році, виплати за якими залежать від темпів зростання економіки. Оскільки у 2023 році зростання ВВП України перевищило 3%, виникла необхідність виплатити близько \$600 млн. [4]. Проте Міністерство фінансів вважає, що ці варіанти більше не відповідають реаліям, оскільки зростання економіки є лише частковим відновленням після значного падіння через війну. Якщо угоди про реструктуризацію не буде досягнуто до кінця травня, Україна може опинитися перед необхідністю оголосити дефолт за цими зобов'язаннями. Хоча Міністерство фінансів заявило про намір продовжити переговори з інвесторами та розглянути всі можливі варіанти вирішення ситуації [5]. Ця ситуація підкреслює важливість фінансової безпеки як ключового елементу економічної безпеки держави, особливо в умовах воєнного стану.

Щодо рівня забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави, то тут важливою є насамперед оцінка кредитоспроможності країни, для чого використовуються різні показники. Найпоширенішими є, крім обсягу золотовалютних резервів країни, такі індикатори, як співвідношення річного обсягу експорту і зовнішнього боргу, а також відношення річного експорту до виплат.

Зовнішні кредити країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) переважно спрямовуються на стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, у тому числі й експорту. У продовж останніх років в багатьох з них спостерігається значне зростання експорту, що поліпшує перераховані вище співвідношення і, як наслідок, підвищує кредитоспроможність цих держав, у тому числі й України.

В умовах глобалізації та триваючої агресії проти України формування механізмів регулювання світової економіки має ґрунтуватися не лише на добровільних угодах, а й на принципах колективної економічної безпеки. Держави повинні не тільки дотримуватися багатосторонніх договорів, а й активно підтримувати країни, що борються за свою незалежність та демократичні цінності.

Участь України в міжнародних організаціях, зокрема СОТ та угодах з ЄС, відкриває нові можливості для розширення експорту товарів і послуг на недискримінаційних засадах, захисту від необґрунтованих торговельних обмежень та залучення іноземних інвестицій для повоєнної відбудови.

Сьогодні українське підприємництво стикається з новими викликами: необхідністю відновлення виробничих потужностей, посиленням енергетичної автономії та інтеграцією у глобальні виробничо-логістичні ланцюги. Підвищення конкурентоспроможності на світових ринках має базуватися на розвитку високотехнологічних, інноваційних та екологічно чистих галузей.

В сучасних умовах конкуренція перемістилася з рівня національних економік до рівня міжсекторальної боротьби транснаціональних компаній та стратегічних альянсів. Оскільки окремі гравці дедалі частіше втрачають національну приналежність, актуалізується необхідність у розробці спільних правил конкуренції та механізмів багатюрисдикційного регулювання. Спеціальні організаційні структури повинні вирішувати питання взаємодії економічних законодавств різних країн, уникаючи

глобальних ризиків для економічної безпеки.

Одночасно особливу роль відіграє застосування міжнародних економічних санкцій проти держав-агресорів та захист стратегічних секторів економіки від зовнішніх загроз. Економічна безпека України сьогодні — це не лише питання розвитку, а й питання виживання та зміцнення позицій на світовій арені.

Таким чином, без гармонізації процесів розвитку виробництва, торгівлі й конкурентного регулювання на міждержавному рівні негативні наслідки можуть стати такими ж масштабними, як і виклики, що породжує глобалізований світ.

Глобальні трансформації світової економіки відкривають нові ринки збуту та інноваційні центри, що обумовлює необхідність відкритості підприємств до зовнішнього середовища. Проте процес глобалізації не призводить до ліквідації національних кордонів; навпаки, спостерігається посилення національних особливостей у регіональному розвитку. Прикладами цього є процеси перебудови інституційних моделей капіталізму в країнах Південно-Східної Азії.

Для України питання впливу валютної нестабільності набуває особливої гостроти в умовах повномасштабної війни. Зміни відносної вартості національної валюти, викликані зовнішніми й внутрішніми шоками, вже призвели до зниження обсягу ВВП, розрахованого у валютному еквіваленті [2]. Прогнозується, що в середньостроковій перспективі стійкість валют країн із перехідною економікою залежатиме від ефективності внутрішніх реформ, обсягів міжнародної підтримки та інтеграції до європейського економічного простору.

Водночас приєднання України до внутрішнього ринку ЄС, а не лише валютної інтеграції, є пріоритетом економічної політики. Умови валютно-фінансової кризи в Україні характеризуються не тільки нестачею ліквідності, а й дестабілізацією соціальних програм, зростанням соціальної напруги та ризиками поглиблення бідності.

Наслідки війни першочергово вразили стратегічні галузі економіки, такі як металургія, енергетика, агропромисловий комплекс та інфраструктура. Подальше зниження інвестиційної активності та руйнування виробничих потужностей посилюють структурні деформації економіки.

Крім того, неузгодженість дій державних інституцій створює можливості для зростання тіньових економічних практик: ухилення від оподаткування, фінансового шахрайства, фіктивного підприємництва та розкрадання державних ресурсів. У цих умовах спостерігається скорочення підприємництва у сфері матеріального виробництва та перерозподіл економічної активності на користь посередницьких структур і торгівлі.

Важливим наслідком стало зростання імпорту іноземної продукції за рахунок державних коштів, що послаблює конкурентні позиції національного виробника і створює ризики для економічного суверенітету. Лобіювання інтересів іноземних компаній без належного захисту вітчизняного бізнесу поглиблює кризові явища: зростання безробіття, посилення соціальної нерівності та загрозу посилення організованої злочинності.

Таким чином, сучасна економічна ситуація в Україні вимагає комплексних заходів, спрямованих на відновлення виробничого потенціалу, зміцнення валютно-фінансової стабільності, боротьбу з тіньовою економікою та забезпечення умов для стійкого економічного розвитку у післявоєнний період.

Стратегічними питаннями зовнішньоекономічної безпеки для підприємств є такі: з якими продуктами і на яких ринках можна добитися успіху, як можна організувати для цього по-новому ланцюг створення вартості, як розширити пропозицію технологій і закріпити позиції на ринку шляхом купівлі інших підприємств як вітчизняних, так і зарубіжних [6].

Не менш важливим стосовно економічної безпеки є те, що глобалізація сьогодні виступає як чиста конкуренція, в якій нема визначених меж і твердих правил, навпаки, правила гри постійно змінюються. Тому успішна глобалізація потребує перш за все регулювання підприємництва як процесу. Впевненість в глобальній грі може бути забезпечена тільки завдяки власному компетентному управлінню, розробці ефективних стратегій, оволодінню комплексними структурами, оптимізації транснаціональних процесів і підготовці кваліфікованого міжнародного персоналу. Успіх глобалізації цієї чи іншої корпорації, як і цілої країни, залежить від вдалого управління з боку керівників компаній, окремих підприємств і держави як регулятора. Йдеться про посилення регуляторної ролі держави, регіонів і компаній у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Урядові структури повинні бути спрямовані передусім на підтримку закордонних операцій «своїх» транснаціональних компаній, просування вітчизняних товарів на ринки інших країн, а також на захист внутрішнього ринку через жорсткі вимоги до якості, екологічності, безумовної відповідності імпортованих товарів національним і міжнародним системам стандартів [6].

Україні, її владним структурам слід на міжнародних ринках розвивати інфраструктурні компанії, підтримувати їх на державному й регіональному рівнях [6].

Міжнародна конкуренція посилюється не лише за традиційні фактори виробництва, а й за мобільні ресурси, зокрема приватний страховий капітал. Сучасні процеси глобалізації відкривають нові можливості для дроблення виробничих процесів і перенесення окремих етапів виробництва у регіони з відносними перевагами у витратах або доступі до ресурсів.

У сучасних військових умовах в Україні яскравим прикладом таких процесів стала вимушена релокація підприємств із зон бойових дій до безпечніших регіонів країни. Релоковані виробничі потужності, орієнтовані на збереження операційної діяльності, одночасно адаптуються до нових локальних ринків і специфічного попиту, що сприяє розвитку гнучких бізнес-моделей. Внаслідок цього актуалізується необхідність нових підходів до сегментування ринків, де кожен споживач розглядається як окремий ринок із власними запитами на унікальну цінність.

Сучасні теоретичні й емпіричні дослідження конкурентних відносин вказують на зміну природи конкуренції, що проявляється, зокрема, в активізації ролі споживача. Споживач самостійно обирає необхідні йому стратегічні можливості та формує індивідуальні вимоги до товару або послуги. Така зміна у підході до споживчої поведінки наближає сучасний ринок до концепції «класичного маркетингу навпаки».

Дезагрегування і фрагментування ринків, посилене релокаційними процесами, стає постійною характеристикою сучасної економіки. Це вимагає не тільки глибокої персоналізації продукту, але й трансформації конкурентних стратегій підприємств. Водночас розвиток телекомунікаційної інфраструктури сприяє глобалізації навіть малих і середніх підприємств, даючи їм змогу швидко інтегруватися у міжнародні виробничо-логістичні мережі.

Таким чином, уряди, зокрема й уряд України, мають урахувати багатовекторність нової конкуренції, яка виходить за межі класичних моделей і включає нетрадиційних конкурентів та альтернативні способи використання наявних ресурсів реальними і потенційними споживачами.

Держава для виконання макрозавдань використовує інструменти регулювання, зокрема принцип плановості та принцип стабільності функціонування економіки. Мова йде, насамперед, про розроблення на державному рівні середньотермінових та стратегічних прогнозів розвитку світової економіки, місця національної економіки у

світогосподарських зв'язках. На підставі цих прогнозів держава покликана розробляти середньо- та довготермінові плани розвитку національного господарства загалом та державного сектора економіки зокрема. І все це потрібно виконувати переважно на індикативній основі.

З іншого боку - дерегуляція. Вона корисна, якщо не дає державі гальмувати розвиток виробництва. Однак сподіватись, що дерегуляція дасть змогу створити потужну економіку, коли держава не допомагатиме розвивати економіку - нонсенс [7]. Взагалі державне регулювання економіки повинно бути гнучким: і за сприятливого розвитку економіки країни важелі впливу можна послабити, дати більше свободи бізнесу; в протилежному випадку за кризових явищ, як наприклад, військові дії, в економіці країни – державне регулювання навпаки має бути максимально жорстким за чіткої обґрунтованої антикризової стратегії [8].

Економічний механізм країни треба ретельно спроектувати, за планом скласти й відрегулювати. І тільки після цього запустити в самостійну «ліберальну» автоматичну роботу. А в умовах зростаючої глобалізації, на думку багатьох аналітиків [7], головна проблема - нестача належного регулювання руху капіталів, які тепер повинні бути навіть жорсткими, замість тривалої «політики дерегуляції». В сучасних умовах чинник глобалізації набув першорядного значення і жодний уряд жодної країни не може не враховувати його. Вже сьогодні глобалізація сягнула тієї точки, коли уряди неспроможні чинити опір швидким коливанням міжнародних потоків самостійно. Втручання і регулювальна функція міжнародних організацій набуває в умовах такої глобалізації вирішального значення. Тому одним із наслідків глобалізації може стати деяке послаблення ролі національної держави. Адже багато параметрів і напрямів розвитку задані ззовні, зі світового співтовариства. Проте зростає значення як наднаціонального рівня з різноманітними новими центрами влади і впливу, так і нижчих, локальних рівнів [6].

Ідея необхідності ретельного проектування економічної системи абсолютно правильна. Відновлення економіки України після масштабних руйнувань вимагає саме детального планування і послідовного впровадження.

Глобалізація як чинник все ще відіграє важливу роль: міжнародна допомога, зовнішні інвестиції, координація через міжнародні організації (наприклад, МВФ, Світовий банк, Європейський Союз) є критично важливими для України. В цьому ж контексті посилення ролі наднаціональних організацій також цілком актуальне, зважаючи на нашу залежність від рішень ЄС, НАТО, Світового банку тощо.

В умовах війни ліберальна «автоматична» економіка працює гірше, і потрібне набагато активніше державне втручання у ринки (контроль за цінами, підтримка стратегічних галузей, обмеження експорту критичних товарів тощо).

Під час війни роль національної держави не послаблюється, а навпаки, зростає, зокрема, спостерігається розширення участі держави у мобілізації ресурсів, стратегічному плануванні розвитку економіки, забезпеченні безпеки критичної інфраструктури та контролі за фінансовими потоками. Тому на сучасному етапі поряд із глобалізаційними чинниками пріоритетного значення набувають питання економічного суверенітету та стійкості.

Розвиток інформаційних технологій, вільне поширення інформації, яке сприяє культурному обміну, зближенню народів, універсалізації гуманітарних цінностей, тягне за собою цілий ланцюг негативних наслідків, таких як масовізацію культури, нав'язування інтернаціональних моделей поведінки, маргіналізацію високих культурних зразків, з якими пов'язана історична пам'ять. Усе це послаблює соціокультурні основи національної

ідентичності, створює умови для конфлікту з національними традиціями. І тому основою розвитку економіки нового тисячоліття є, насамперед, система корпоративно-економічного глобалізму, глобального менеджменту, поява глобальних корпорацій, які матимуть ознаки суверенних держав: екстериторіальність, власні збройні сили, конституції, членство в міжнародних організаціях. Вже сьогодні держава в сучасних умовах стає менш придатною виконувати свої функції. Вибори останнього президента США яскраво демонструють на практиці реалізацією даної думки. У подальшій перспективі держава буде заміщена владою глобальних корпорацій. Сьогодні в глобальних масштабах відбувається підпорядкування держави і влади могутнім корпораціям та їх власникам. А економічна безпека країни суперечить вимогам до національних урядів запроваджувати дерегуляцію ринків. Це означає не що інше, як вимогу передати реальну економічну владу в державах глобальному капіталу. В цьому суть ідеології, стратегії і політики сучасних прихильників тотальної глобалізації. Деретуляція відкриває кожную національну економіку міжнародному суперництву і глобальній конкуренції, ідентифікує її функціонування, значно послаблює і державну владу, і саму економіку, яка стає некерованою з внутрішнього центру. Національна економіка перестає бути самодостатньою з погляду інтересів розвитку. На думку окремих учених [7], об'єктивно діє глобальний закон внутрішньої компресії економіки, за яким: чим сильніший зовнішній вплив на національну економіку, тим вищим повинен бути рівень її інтеграції, більшою сила внутрішніх взаємозв'язків, сильнішим опір негативному зовнішньому впливу і загрозам. Відкритість національної економіки завжди повинна бути порівняно мінімальною, хоча й достатньою.

До питань національної безпеки слід віднести й питання біженства наших громадян у зв'язку із військовими діями на території України, особливо молодих, освічених - це велика втрата. Прогнози демографів свідчать, що після закінчення військових дій буде ще одна хвиля еміграції: чоловіків, які поїдуть до своїх родин, які вже інтегрувались до суспільства країн їх перебування. Державі необхідно мотивувати українських громадян до повернення через створення для громадян сприятливих умов для проживання, розвитку, самореалізації, гарантій їх громадянських прав, забезпечення захисту життєво важливих національних інтересів, а також розвиток вітчизняного ринку праці. Ринок праці виступає не лише одним із способів залучення працівників до трудової діяльності, механізмом руху робочої сили, обміну інформацією, узгодження попиту і пропозиції, а й слугує засобом формування і задоволення окремих суспільних потреб, стимулювання зростання якості робочої сили, а отже, і соціальної диференціації працівників. Тобто виступає регулятором соціально-економічного становища працівника на виробництві та у суспільстві.

Висновки. У процесі дослідження економічної безпеки України в умовах воєнного стану встановлено, що збереження економічного суверенітету держави вимагає комплексного підходу, що охоплює фінансову стабільність, енергетичну безпеку, продовольчу автономію, технологічну модернізацію та адаптацію аграрного сектору до умов тривалої кризи. Економічна безпека визначена як багатокomпонентне явище, що інтегрує зовнішні й внутрішні чинники ризику в умовах глобалізації та військових загроз.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні взаємозв'язків між основними складовими економічної безпеки в специфічних умовах активного збройного конфлікту. Вперше запропоновано концепцію територіально розосереджених стратегічних резервів продовольства, адаптивних моделей релокації виробничих потужностей та підходів до інтеграції національної економіки у глобальні ланцюги створення вартості після відновлення країни.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні розуміння природи економічної безпеки в надзвичайних умовах, визначенні ролі фінансово-економічних механізмів як базових засобів захисту суверенітету держави. Проведене дослідження розширює наукові уявлення про вплив воєнного стану на структурні деформації економіки та шляхи їх нейтралізації.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження для розробки державних антикризових програм, стратегій післявоєнного відновлення економіки, удосконалення законодавчих механізмів продовольчої безпеки, стимулювання аграрного та військово-промислового комплексів, а також зміцнення позицій України на світових ринках.

Перспективи подальших наукових розробок у даному напрямі включають: розробку моделей стійких економічних систем в умовах тривалого збройного конфлікту; удосконалення механізмів адаптації фінансової системи до форс-мажорних обставин;

вивчення впливу глобальних економічних трансформацій на національні економіки країн, що перебувають у стані війни; формування нових підходів до оцінки та управління ризиками в системі економічної безпеки.

Таким чином, забезпечення економічної безпеки є не лише національним пріоритетом України на сучасному етапі, але й базовою умовою її суверенітету, міжнародної суб'єктності та здатності до стійкого розвитку у післявоєнному світі.

1. Rudenko V., Pohrishchuk H., Dobizha N., Moskvichova O. The role of fiscal mechanism in regulation of households' investment activity in EU countries and in Ukraine. *Scientific Horizons*. 2022. №25(5). P.86-100.
2. Державна служба статистики України [офіційний сайт]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10 квітня 2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 15 квітня 2025).
4. Горбачова А. Україна не змогла домовитися з інвесторами про реструктуризацію боргу на \$2,6 млрд, - FT. *УНІАН*. 24.04.25. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ukrajina-ne-zmogla-domovitisya-z-investorami-pro-restrukturizaciyu-borgu-na-2-6-mlrd-ft-12987882.html> (дата звернення: 25 квітня 2025).
5. Міністерство фінансів України [офіційний сайт]. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 15 квітня 2025).
6. Михасюк І., Гукалюк А., Косович Б. Проблеми конкурентоспроможності українського підприємництва і торгівлі в умовах глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2019. Випуск 56. С. 308-315.
7. Михасюк І.Р., Залога З.М., Сухай О.Є. *Державне регулювання економіки в умовах глобалізації*: монографія. Львів: НВФ «Українські технології», 2010. 320 с.
8. Москвічова О.С. *Державне регулювання кредитних послуг в умовах банківської кризи*: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / О.С. Москвічова; Львівський національний університет ім. І.Я. Франка. Львів, 2014. 292 с

References

1. Rudenko, V., H. Pohrishchuk, N. Dobizha, and O. Moskvichova. "The Role of Fiscal Mechanism in Regulation of Households' Investment Activity in EU Countries and in Ukraine." *Scientific Horizons*, vol. 25, no. 5, 2022, pp. 86–100.
2. State Statistics Service of Ukraine. Official Website, www.ukrstat.gov.ua/. Accessed 10 Apr. 2025.
3. Verkhovna Rada of Ukraine. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Conditions for Agricultural Land Circulation. Law of Ukraine. No. 552-IX, 31 Mar. 2020, zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text. Accessed 15 Apr. 2025.
4. Horbachova, A. "Ukraine Failed to Reach an Agreement with Investors on Debt Restructuring for \$2.6 Billion, FT Reports." *UNIAN*, 24 Apr. 2025, www.unian.ua/economics/finance/ukrajina-ne-zmogla-domovitisya-z-investorami-pro-restrukturizaciyu-borgu-na-2-6-mlrd-ft-12987882.html. Accessed 25 Apr. 2025.
5. Ministry of Finance of Ukraine. Official Website, mof.gov.ua/uk/. Accessed 15 Apr. 2025.
6. Mykhasiuk, I., Hukaliuk, A., and B. Kosovych. "Problems of Competitiveness of Ukrainian Entrepreneurship and

Trade under Globalization." *Visnyk of the Lviv University. Economic Series*, no. 56, 2019, pp. 308–315.

7. Mykhasiuk, I.R., Zalloha, Z.M., and O.Ye. Sukhai. *State Regulation of the Economy under Globalization: Monograph*. NVP "Ukrainian Technologies", 2010.
8. Moskvitcheva, O.S. *State Regulation of Credit Services under the Conditions of the Banking Crisis*: 2014. Ivan Franko National University of Lviv, PhD dissertation

Дата подання: 28.04.2025